

«Laudato si'» – короткий виклад

«Laudato si'» – «Славен будь» – так називається енцикліка Папи Франциска, присвячена темі збереження творіння. Пропонуємо вашій увазі напрямні лінії, покликані допомогти досягнути повноту її змісту та сприяти належному прочитанню. Перша частина цього огляду представляє енцикліку в цілому, а далі – окремі її розділи, вказуючи на основні теми та цитуючи ключові моменти. Номери в дужках відповідають параграфам енцикліки.

Загальний огляд

«Який світ прагнемо передати тим, які прийдуть після нас, дітям, які тепер зростають?» (160). Це питання стоїть у центрі «Laudato si'», очікуваної енцикліки Папи Франциска на тему дбання про спільний дім. Який продовжує: «Це питання не стосується лише навколишнього середовища, ізольованого в собі, тому що не можна ставити це запитання частково», а це спонукає запитувати себе про сенс існування та про цінності, на яких ґрунтується суспільне життя: «З якою метою ми прийшли на цей світ? Для чого працюємо і боремося? Навіщо ми потрібні цій землі?». «Якщо не ставитимемо цих основоположних питань, – зазначає Папа, – не думаю, що наші екологічні турботи зможуть досягнути важливі наслідки».

Назва енцикліки походить із слів святого Франциска «... о мій Господи», який у «Пісні створінь» пригадує, що земля, наш спільний дім, «є також, немовби, сестрою, з якою поділяємо існування, і немовби прекрасною матір'ю, яка приймає нас у свої обійми» (1). Ми самі «є землею (пор. Бт 2,7). Наше тіло складається з елементів планети, її повітря підтримує наше дихання, а її вода підтримує наше життя та відновлює сили» (2).

Сьогодні ця земля, над якою знушаються, яку грабують, скаржаться, а її стогін єднається із стогом усіх відкинутих світу. Папа Франциск запрошує прислухатися до них, заохочуючи всіх і кожного – окремих осіб, родини, місцеві громади, народи і міжнародну спільноту – до «екологічного навернення», згідно зі словами святого Івана Павла II, тобто, «змінити курс», приймаючи красу та відповідальність заангажування у «дбання про спільний дім». Одночасно Папа визнає, що «можемо зауважити зростаючу чутливість щодо навколишнього середовища та дбання про природу, дозріває щира і болісна стурбованість всім тим, що діється з нашою планетою» (19), виправдовуючи погляд надії, яким позначена вся енцикліка, та посилає усім чітке і сповнене сподівання послання: «У людства ще залишилася здатність співпрацювати, щоби будувати наш спільний дім» (13); «людська істота ще здатна до позитивного втручання» (58); «ще не все втрачено, тому що людські істоти, здатні до крайньої деградації, можуть також перемогти самі себе, повернутися до вибору добра та відродитися» (205).

Очевидно, Папа Франциск звертається до католицьких вірних, повторюючи слова святого Івана Павла II: «Християни, зокрема, відчувають, що їхні завдання посеред сотвореного світу, їхні обов'язки перед природою та Творцем є частиною їхньої віри» (64), але також запрошує «особливо до діалогу з усіма щодо нашого спільного дому» (3); темою діалогу пронизаний увесь текст, а в 5 розділі він названий засобом для підходу до розв'язання проблем. Від самого початку Папа Франциск пригадує, що також «інші Церкви і церковні спільноти – як також інші релігії – розвинули глибоку стурбованість та цінну пригаду» на тему екології (7). Навіть більше, він виразно приймає їхній вклад, починаючи від «дорогого Вселенського Патріарха Вартоломея» (7), часто процитованого у 8 і 9 параграфах. Пізніше, Папа неодноразово дякує головним дійовим особам цього заангажування – як окремим особам, так і асоціаціям і товариствам – визнаючи, що «напрацювання численних вчених, філософів, богословів та соціальних організацій збагатили думку Церкви щодо цих питань» (7) і заохочує всіх визнати «багатство, яке релігії можуть внести в цілісну екологію та повноцінний розвиток людського роду» (62).

У 15 параграфі представлено структуру енцикліки, яка розвивається у шести розділах. Розпочавши від розгляду ситуації на основі кращих на сьогодні наукових здобутків (1 розділ), переходиться до співставлення із Біблією та юдейсько-християнською традицією (2 розділ), виокремлюючи корінь проблем (3 розділ) у технократії та в надмірному зосередженні людської особи на собі самій. У цьому контексті в документі запропоновано (4 розділ) «інтегральну екологію, яка ясно включатиме загальнолюдські та суспільні виміри» (137), нерозривно пов'язані із питаннями довкілля. У цій перспективі Папа Франциск пропонує (5 розділ) розпочати на кожному рівні суспільного, економічного та політичного життя чесний діалог, який окреслить прозорі процеси прийняття рішень, і пригадує (6 розділ), що жоден проект не буде успішним, якщо не буде надихатися сформованим і відповідальним сумлінням, підказуючи спонуки для зростання в цьому напрямку на освітньому, духовному, церковному, політичному й богословському рівнях. Енцикліка закінчується двома молитвами, першу з яких можуть розділити всі ті, хто вірує в «одного Бога творця» (246), а друга – для тих, які вірують в Ісуса Христа.

Текст пронизаний деякими тематичними лініями, які аналізуються з різноманітних перспектив, які надають їм стійку цілісність: «внутрішній зв'язок між бідними та нестійкістю планети; переконання у тому, що весь світ тісно пов'язаний; критика нової парадигми і форм влади, які походять із технології; заохочення шукати інші підходи до розуміння економіки та поступу; властива цінність кожного створіння; людський сенс екології; необхідність щирих та чесних дискусій; велика відповідальність міжнародної та місцевої політики, логіка відходів та пропозиція нового стилю життя» (16).

Перший розділ – Про те, що діється в нашому домі

У цьому розділі підсумовано найновіші наукові дані щодо довкілля, як спосіб прислухатися до волення творіння, «перетворити в особисте переживання те, що діється зі світом, щоби таким чином визначити, яким є внесок, що його кожен може зробити» (19). Таким чином розглядаються «різні аспекти актуальної екологічної кризи» (15).

Кліматичні зміни: «Кліматичні зміни – це глобальна проблема з важкими ускладненнями у сфері довкілля, соціальними, економічними, розподільчими та політичними ускладненнями та становлять один з головних актуальних викликів для людства» (25). Якщо «Клімат є спільним добром, що належить всім та для всіх призначене» (23), то найважчі наслідки його змін лягають на плечі найбідніших, однак, численні з тих, «хто має більше ресурсів та економічної чи політичної влади, здається, зосереджуються лише на тому, щоби замаскувати проблеми та приховувати їх ознаки» (26). Але «відсутність реакції перед обличчям трагедій наших братів і сестер є знаком втрати того почуття відповідальності за собі подібних, на якій ґрунтується будь-яке громадянське суспільство» (25).

Питання води: Папа чітко стверджує, що «доступ до питної і безпечної води є суттєвим, фундаментальним та універсальним людським правом, оскільки визначає виживання людей, а тому є передумовою для здійснення інших прав». Позбавляти бідних доступу до води означає «заперечувати право на життя, вкорінене в їхній невід’ємній гідності» (30).

Захист біорізноманітності: «Щороку зникають тисячі видів рослин і тварин, втрачених назавжди, яких ми вже більше не зустрінемо, яких наші діти вже не зможуть побачити» (33). Вони не є лише «ресурсами» для використання, але мають також цінність самі в собі. В цій перспективі «заслужують на похвалу, а іноді й на подив, зусилля вчених і технологів, які намагаються подолати проблеми, створені людьми», але коли людське втручання стає на служіння фінансам та споживацтву, «спричиняється до того, що земля, на якій живемо, стає біднішою та менш гарною, дедалі обмеженішою та сірішою» (34).

Екологічний борг: В рамках етики міжнародних стосунків, енцикліка вказує на існування «справжнього екологічного боргу» (51), зокрема, північної частини планети перед південною. Перед обличчям кліматичних змін існують «відмінні рівні відповідальності» (52), яка є більшою з боку розвинених країн.

Усвідомлюючи глибокі розбіжності щодо цих питань, Папа Франциск глибоко вражений «слабкістю реакцій» перед обличчям трагедій численних людей і народів. Хоч і не бракує позитивних прикладів (58), він вказує на «своєрідне притуплення та легковажну безвідповідальність» (59). Бракує відповідної культури (53) і готовності змінювати стилі життя, виробництва і споживання (59), в той час, як невідкладним є «створення нормативної бази, що [...] гарантуватиме захист екосистем» (53).

Другий розділ – Євангеліє створіння

Щоб виробити підхід до проблем, розглянутих у попередньому розділі, Папа Франциск представляє біблійні розповіді, комплексне бачення, що впливає з юдейсько-християнської традиції, наголошуючи на «жахливій відповідальності» (90) людської особи щодо створіння, на внутрішньому зв'язкові між усіма створіннями і на тому фактові, що «довкілля є колективним благом, спадщиною всього людства й відповідальністю всіх людей» (95).

У Біблії «Бог, Який визволяє і спасає – той Самий, Який створив всесвіт» (73). Центральне місце займає розповідь про сотворення, аби застановитися над стосунками між людською істотою та іншими створіннями і над тим, як гріх розбиває рівновагу всього створіння в його цілості. «Ці розповіді підказують нам, що людське існування ґрунтується на трьох фундаментальних взаєминах, тісно пов'язаних: стосунках з Богом, з ближнім і з землею. Згідно з Біблією, ці три життєві взаємини зламалися не лише назовні, але також і всередині нас. Цим розривом є гріх» (66).

Ось чому, навіть якщо «в минулому християни неправильно інтерпретували Писання, то сьогодні ми повинні рішуче відкинути думку, що із факту створення на Божий образ та з доручення обробляти землю можна вивести право на абсолютне панування над іншими створіннями» (67). На людській істоті лежить відповідальність за те, щоб «обробляти і оберігати земний сад (пор. Бт 2,15)» (67), знаючи, що ми не є «остаточною метою інших створінь. Натомість, разом з нами і через нас всі прямують до спільної мети, якою є Бог» (83).

Те, що людська істота не є володарем всесвіту, «не означає прирівняти її до всіх живих істот, позбавляючи цієї особливої цінності», якою вона позначена, як також не «веде до обожествлення землі, яке би позбавляло нас покликання співпрацювати з нею та захищати її вразливість» (90). В цьому світлі «кожне знуцання над будь-яким створінням суперечить гідності людини» (92), але «справжнє почуття внутрішньої єдності з іншими живими організмами неможливе, якщо одночасно у серці відсутні лагідність, співчуття і турбота про людські істоти» (91). Потрібне усвідомлення загальної спільності: «створені тим Самим Отцем, усі ми, істоти всесвіту, поєднані невидимими зв'язками та формуємо своєрідну вселенську родину [...], що спонукає до священної, сповненої любові та смиренної пошани» (89).

Розділ завершується суттю християнського об'явлення: «земний Ісус» у «Своїх настільки конкретних і сповнених любові стосунками зі світом», воскреслий і прославлений, «присутній в усьому створінні через Своє вселенське панування» (100).

Третій розділ – Людський корінь екологічної кризи

У цьому розділі представлено аналіз актуальної ситуації таким чином, «щоб збагнути не лише симптоми, але також найглибші причини» (15), в діалозі з філософією та гуманітарними науками.

Першою основою цього розділу є призадум над технологіями: за ними з вдячністю визнається вклад у покращення умов життя (102-103), однак, вона дає тим, «хто посідає знання і, насамперед, економічну могутність, щоб їх використовувати, вражаюче панування над людським родом разом з усім світом» (104). Саме логіка технократичного панування веде до знищення природи і визискування найслабших людей та народів. «Технократична парадигма схильна здійснювати своє панування також над економікою та політикою» (109), стаючи на перешкоді визнання того, що «сам ринок [...] не гарантує цілісного людського розвитку та суспільного включення» (109).

Як корінь цього, визначено притаманний сучасній епосі надмірний антропоцентризм: людська особа вже більше не визнає властиве їй місце у світі і приймає позицію, звернену на саму себе, зосереджену виключно на собі та власній владі. З цього випливає логіка «одноразового використання», яка виправдовує будь-які відходи, чи щодо довкілля, чи щодо людей, ставлячись до ближнього і до природи, як до простого предмету, і веде до безлічі форм поневолювання. Ця логіка веде до визискування дітей, спонукає позбуватись похилих віком, зводити інших до рабства, переоцінювати здатність ринку до саморегуляції, займатися торгівлею людьми, хутром вимираючих тварин чи «закривавленими діамантами». Саме цією логікою керуються різні мафіозні структури, торговці органами і наркотиками, чи також – викидання у сміття ненароджених дітей, які не відповідають проектам батьків (123).

У цьому контексті енцикліка підходить до двох ключових проблем сучасного світу. Насамперед, питання праці: «У будь-яке налаштування цілісної екології, яке не виключає людської істоти, слід неминуче інтегрувати цінність праці» (124), а «Відмова від інвестування в людей з метою отримання негайного прибутку є найгіршою справою для суспільства» (128).

Друга проблема стосується обмежень наукового поступу, з чітким посиланням на ГМО (132-136). І хоч «в деяких регіонах їх застосування призвело до економічного зростання, яке спричинилося до подолання деяких проблем, зустрічаються значущі труднощі, які не слід применшувати» (134), починаючи від «зосередження родючих земель в руках небагатьох» (134). Папа Франциск вказує, зокрема, на малих виробників та землеробів, на біорізноманітність, мережі екосистем. Тому, існує необхідність в «науковій та суспільній дискусії, яка буде широкою та відповідальною, здатною брати до уваги всю доступну інформацію та називати речі по-імені, починаючи від автономних і міждисциплінарних досліджень» (135).

Четвертий розділ – інтегральна екологія

Провідною пропозицією енцикліки є «інтегральна екологія», як нова парадигма справедливості; екологія, «яка включатиме особливе місце людини в цьому світі та її взаємини з дійсністю, яка її оточує» (15). Насправді, ми не можемо «вважати природу чимось відокремленим від нас або звичайним обрамленням нашого життя» (139). Це стосується всього, що ми переживаємо в різних сферах – економічній і політичній, в різних культурах, особливо, в тих, над якими повисла найбільша загроза, і навіть в кожній хвилині нашого щоденного життя.

Цілісна перспектива ставить на карту також екологію інституцій: «Якщо все пов'язане одне з одним, то також стан здоров'я суспільних інституцій має наслідки для довкілля та для якості людського життя: будь-яке заподіяння шкоди солідарності чи громадській дружбі завдає шкоди довкіллю» (142). Наводячи численні конкретні приклади, Папа Франциск підтверджує свою думку про те, що існує зв'язок між питаннями довкілля та соціальним і гуманітарним питанням, а цей зв'язок ніколи не слід переривати. Таким чином, «аналіз проблем довкілля невід'ємний від вивчення загальнолюдських, родинних, урбаністичних контекстів, праці, як також від ставлення людини до себе самої» (141), оскільки «не існує двох окремих криз, екологічної та суспільної, а радше – одна і складна соціально-екологічна» (139).

Ця інтегральна екологія «невіддільна від поняття спільного добра» (156), яке слід розуміти у конкретний спосіб: у сьогоднішньому контексті, в якому «зустрічається багато несправедливості й дедалі більше людей відкидається, немов непотріб, позбавляючи їх фундаментальних людських прав», заангажування у спільне добро означає приймати рішення, позначені солідарністю, на основі «переваги в рішеннях на користь найбільш вразливих» (158). Це також найкращий спосіб для того, щоб залишити встійкий світ наступним поколінням, не на словах, але через дбання про сьогоднішніх бідних, як вже підкреслював Венедикт XVI: «крім чесної солідарності між поколіннями, слід вказати і на невідкладну моральну необхідність оновленої солідарності всередині поколінь» (162).

Цілісна екологія заторкує також і щоденне життя, якому енцикліка присвячує особливу увагу, зокрема, щодо міського середовища. Людська істота має велику здатність пристосовуватися та «подиву гідною є винахідливість та великодушність осіб та спільнот, здатних долати обмеження середовища, [...] навчаючись спрямовувати своє життя посеред безладу й непевності» (148). Незважаючи на це, справжній розвиток передбачає інтегральне покращення якості людського життя (150-154).

Також і наше тіло вводить нас у взаємини з довкіллям та з іншими живими істотами. Прийняття свого тіла, як Божого дару, необхідне для того, щоб прийняти весь світ, немов дар Отця і спільний дім (155).

П'ятий розділ – Деякі напрямні лінії та вказівки до дії

Цей розділ шукає відповідь на запитання, що ми можемо і повинні зробити. Аналізу замало: потрібні пропозиції «діалогу та дій, які включатимуть як кожного з нас, так і міжнародну політику» (15) і «які допоможуть нам вийти із спіралі самознищення, в яку ми заглиблюємося» (163). Згідно з Папою Франциском, необхідно, щоб до конкретних рішень не підходити в ідеологічний, поверховий чи спрощений спосіб. Саме тому незамінним є діалог – слово, присутнє у назві кожної частини цього розділу: «Існують дискусії щодо довкілля, в яких важко досягти згоди. [...]. Церква не претендує на те, щоб окреслювати наукові питання, ні поставити себе на місце політики, а я лише запрошую до чесної і прозорої дискусії, аби часткові інтереси чи ідеології не шкодили спільному добру» (188).

На цій основі Папа Франциск не боїться формулювати суворе судження щодо існуючих міжнародних динамік: «дотеперішні зустрічі найвищого світового рівня щодо довкілля не дали відповіді на очікування, тому що через брак політичних рішень, не досягли дійсно значущих та ефективних глобальних екологічних угод» (166). А тому ставить запитання: «Чому існує бажання утримувати сьогодні владу, про яку згадуватимуть як про нездатну втрутитися, коли існувала невідкладна необхідність це зробити?» (57). Як неодноразово повторювали Римські Єпископи, починаючи від «*Pasem in terris*», потрібні ефективні форми і засоби глобального управління (175): «ми потребуємо угод щодо режимів управління всієї гамми так званих глобальних спільних благ» (174), беручи до уваги те, що «захист навколишнього середовища неможливо гарантувати лише на основі фінансових розрахунків вартості і користі. Довкілля є одним з тих благ, які ринкові механізми нездатні захистити чи адекватно підтримувати» (190, цитуючи Компендіум Соціальної Доктрини Церкви).

У цьому з розділі Папа Франциск наполягає на розвиткові чесних і прозорих процедур прийняття рішень, щоб могли «розрізнити», які підприємницькі ініціативи зможуть привести «до справжнього цілісного розвитку» (185). Зокрема, вивчення екологічних наслідків якогось нового проекту вимагає «прозорих політичних процесів, які підлягають обговоренню, в той час, як корупція, що приховує справжні екологічні наслідки взамін за певну вигоду, часто веде до двозначних угод, які уникають обов'язку інформування та поглибленої дискусії» (182).

Особливо наполегливий заклик звернено до тих, хто займає політичні посади, аби вони уникали панівної сьогодні «логіки здобуття максимальної і якнайшвидшої вигоди» (181). Адже якщо людина «матиме відвагу так чинити, то зможе наново розпізнати гідність, дану їй Богом, як особі, та залишити після свого переходу через історію, свідчення великодушної відповідальності» (181).

Шостий розділ – Екологічні виховання та духовність

Останній розділ представляє суть екологічного навернення, до якого запрошує енцикліка. Коріння культурної кризи сягає дуже глибоко, а тому нелегко наново накреслювати звички та поведінку. Головними викликами залишається виховання та формування: «будь-яка зміна потребує мотивації та виховного процесу» (15); у нього повинні бути включені всі виховні середовища, насамперед, «школа, родина, засоби комунікації, катехизація» (213).

Відправною точкою є «підкреслення іншого стилю життя» (203-208), що відкриває також можливість «здійснювати здоровий натиск на тих, які утримують політичну, економічну і суспільну владу» (206). Це трапляється тоді, коли рішення споживачів здатні «змінювати поведінку виробників, спонукаючи їх брати до уваги екологічні наслідки та моделі виробництва» (206).

Не можна недооцінювати важливості освітніх екологічних програм, здатних вплинути на щоденні жести і звички, починаючи від зменшення споживання води до роздільного збирання сміття чи вимкнення непотрібного освітлення (211). «Цілісна екологія складається із простих щоденних жестів, якими розбиваємо логіку насильства, визискування та егоїзму» (230). Все стане простішим у світлі контемплятивного погляду віри: «Для віруючого світ є об'єктом споглядання не ззовні, але зсередини, розпізнаючи зв'язок, яким Отець поєднав усі істоти. Крім того, сприяючи зростанню особливих здібностей, даних Богом кожному віруючому, екологічне навернення сприятиме розвиткові його креативності й ентузіазму» (220).

Повторюються напрямні, запропоновані в «*Evangelii Gaudium*»: «Усвідомлена і добровільна поміркованість є визвольною» (223), як також «щастя вимагає вміння обмежувати деякі потреби, які нас отуплюють, і тоді будемо відкритими на численні можливості, які нам пропонує життя» (220). Тоді також стане можливим «наново відчувати, що ми потребуємо одні одних, відповідаємо за інших і за світ, що варто бути добрими та чесними» (229).

На цьому шляху нас супроводжують святі. Св. Франциск, неодноразово згаданий, є «винятковим прикладом дбання про те, що є слабким і цілісної екології, прожитої в радості» (10), прикладом того, наскільки «невід'ємними є турбота про природу, справедливість до бідних, суспільне заангажування та внутрішній мир» (10). У енцикліці згадуються також святі Венедикт, Тереза з Лізьє, блаженний Шарль де-Фуко.

Після «*Laudato si'*» іспит сумління – засіб, завжди рекомендований Церквою для того, щоб орієнтувати своє життя у світлі взаємин з Богом, повинен прийняти новий вимір. Він повинен брати до уваги не лише те, як були пережиті взаємини з Богом, з ближніми та з собою, але також з усіма створіннями та природою.